

Ружица Левушкина

Институт за српски језик САНУ, Београд

Међународни центар за православне студије, Ниш

ТЕМЕЉНИ ПРИЛОГ РАЗВОЈУ И РАЗУМЕВАЊУ ТЕОЛИНГВИСТИКЕ

(Ксенија Кончаревић, ЈЕЗИК И РЕЛИГИЈА.

Јасен, Београд, 2017, стр. 348*)

Теолингвистика се у Србији развија већ више од две деценије, а најзаслужнија за њену промоцију и развој јесте редовни професор др Ксенија Кончаревић, запослена на Катедри за руски језик, књижевност и културу на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Претходно (2015. године) је иста ауторка објавила и *Поглед у теолингвистику*¹, својеврстан уџбеник који је најбоље консултовати и при читању публикације *Језик и религија*, будући да он садржи опсежан библиографски регистар (односно више њих) монографија, студија и расправа из теолингвистике – искоришћен и за писање појмовника теолингвистике о коме говоримо. Ауторка је, наимае, на једно место сабрала резултате разних истраживања из области теолингвистике и шире, како својих тако и многих других истраживача.

* Овај приказ настао је у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

¹ Издавач ове књиге је такође *Јасен*. Прикази исте могу се наћи у часописима: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LIX/2 (2016): 176–182 (ауторка Зорица Никитовић) и *Зборник Матице српске за славистику* 91 (2017): 283–287 (ауторка Р. Левушкина).

Ради се, на име, о 107 узбучених и објашњених појмова из теолингвистике и, у мањој мери теологије, религиологије и лингвистике. Како сама ауторка каже у Предговору (7–9), у питању је „приручник који ће олакшати праћење и омогућити адекватно разумевање савремене литературе из ове и њој комплементарних области” (9).

Библиографски регистар садржи 146 јединица само из области религије и религиологије, подељених на следећих 9 целина²: 1. Опште. Религиологија (22); 2. Библијска археологија (19); 3. Библијска ерминевтика (21); 4. Богослужбени устав и литургија (41); 5. Византологија (5); 6. Исагогика Светог Писма Старог завета (12); 7. Историја библијске критике Старог завета (11); 8. Историја библистике Новог завета (4) и 9. Упоредно богословље (11).

О самом појму *теолингвистика*, о историјату ове дисциплине и њеном развоју у словенским земљама и у Срба, изложено је на стр. 278–288. Један од кључних термина дисциплине, *теонема*, обрађен је детаљно, уз табеларни приказ (стр. 304) и посебно издвојене целине о три разне врсте теонема: лексичке (306–307), паремиолошке (308–315) и фразеолошке (316–324). Значајан је и појам религијски социолект или *религиолект*, објашњен у посебној целини (209–211) у којој је детаљније описан само лексички ниво православног социолекта у српском језику. *Појмовник теолингвистике* садржи и објашњења неких других теолингвистичких појмова, претежно жанровских: *акатист* (18–23), *енциклика* (55), *посланица* (192–194), *канон (празнику или светоме)* (97–103), *молебан* (149), *молитва* (о разним аспектима и врстама молитава може се читати на стр. 149–178), *патристички жанрови* (183–191), *проповед* (205–208), *сакрални жанрови* (218–220), *кратки химнографски жанрови (тропар, кондак, стихира)* (109–113), *Симболи и исповедања вере* (251–258), *Кадиси* (90–91) и *Sūtra* (273); ономастичких: *агиоантропоними* (11–16), *агионими* (17–18), *теоними* (324–329), *теотоконими* (329–333) и стилистичких: *сакрални функционалностилски комплекс* (229–236), *теолошки научни стил* (300–303), *алегорија* (24–25). Као посебан можемо издвојити и термин *библизам* који се данас најчешће користи у истраживањима из области фразеологије, па је у том контексту и овде описан (42–47).

Део о теолошкој терминологији (288–299) значајан је као незаобилазан увод у истраживање ове врсте хришћанске термиолошке лексике. У њему је дат историјат термина *богословље*, а затим је издвојена целина *Богословље као реч о Богу*. Ту ауторка објашњава зашто је уопште дошло до тога да се о Богу говори и пише, ко је на то позван и ко може да богословствује (289–290). Даље је анализиран термин *Свето Предање* и два приступа богословствовању: апофатички и катафатички – у целини под називом *Свето Предање као извор богословља* (291–295). Посебан део одвојен је за тројичну (тринитарну) терминологију (295–297), где су подробно објашњени врло важни термини *суштина*, *природа*, *једносуштни* и *ипостас*. У делу *Словенска богословска терминологија* (297–299) дат је кратак хронолошки опис темеља на којима почива развој богословске терминологије у словенским језицима *Pax Slavia Orthodoxa*. За изучавање термиолошке лексике, првенствено руског, пољског и српског језика, драгоцен је библиографски списак дат у делу *Речници теолошке терминологије* (216–217).

За теолингвистичка истраживања базирана на материјалу из сфере хришћанске, посебно православне духовности, веома је битно патристичко поимање језика, коме је у књизи посвећена релативно велика целина (68–79). И за садржаје целина *Молитва* у

2 У загради иза назива целине даје се број библиографских јединица које постоје у списку уз назив одговарајуће целине.

православном предању (164–177), *Молитва, хришћанска* (159–161) и *Библијски смисао* (35–42) – такође се може рећи да су незаобилазни као увод у оваква истраживања. Исто важи и за друге целине које су у вези са Светим Писмом: *Библијска херменеутика (ерминеутика)* (31–35), *Библијски смисао* (35–41), *Изношење библијског смисла (профористика)* (58–60), *Методје тумачења Библије* (135–141) и *Свето Писмо* (242–247).

У потоњем делу обрађено је Свето Писмо онако како се на њега гледа у хришћанству (245–247) и у јудаизму (242–245). Објашњено је и како се *Реч Божија* разумева не само у хришћанству (213–214) и јудаизму (211–214), него и у исламу (214–216), док је ауторитет светих списа (29–30) сагледан само са аспекта хришћанства и у односу на Свето Писмо. Такође, веома битан за теолингвистичка истраживања уопште јесте и термин *откривење*, а он је објашњен заједно с термином *објављење*, и то како у хришћанству, тако и у нехришћанским традицијама (179–182).

За теорију и праксу превођења сакралних текстова корисна је целина *Превођење сакралног текста* (195–204). Овде је дата типологија превода и посебно су објашњени најпре неадекватни облици превођења: *буквални превод* (195–196) и *слободни превод* (196–197), а затим и више или мање адекватни: *умерено буквални превод* (197) и *идиоматски превод* (197–198). Детаљно је образложена уопште *адекватност превода* (198–202) и *обим информација при превођењу Светог Писма* (202–203).

Чак 16 одредница у овом појмовнику су називи књига и(ли) делова књига, списа и сл. Тако овде можемо сазнати основно о *Тори*, која „обухвата целокупни корпус јеврејског знања и обредне праксе” (334), затим о *Талмуду* (274–276), *Мишени* (148–149) *Кур’ану* (113–116) и *Сурама* (272). Осталих 11 одредница су из хришћанске традиције и културе. Поред већ помињаног *Светог Писма* и *Псалтира* (обичног и акимитског, као и делова Псалтира – *Катизми*), као посебне су се у овој књизи нашле, махом кратко објашњене, следеће одреднице: *Апокрифи* (25–26), *Аграф* (18), богослужбене књиге *Титик* (333), *Службеник* (260) и *Требник* (335), затим *Пролог* (204), *Молитвеник* (178), *Патерик (Отачник)* (182) и *Поменик* (192).

Природно је да су се у појмовнику *Језик и религија* као посебне одреднице нашли и неки за религију важни језици, као што су *арапски* (26–29), *санскрит* (238–242) и *сиријански* (259). Латински језик, и данас важан за Римокатоличку цркву, у *Појмовнику* није добио посебно место, али је зато оно дато важним богослужбеним (и не само богослужбеним) језицима словенског света, нарочито Српске православне цркве: *црквенословенском* (337–339), *српскословенском* (261–269), *српском стандардном језику у сакралној употреби* (260–261) и *старословенском* (269–271). Значајно је што је као посебна одредница детаљно обрађен и појам *сакрални језици* (220–229), незаобилазан за теолингвистичка истраживања.

Литургија као централно богослужење наша је своје место у више целина ове књиге: објашњени су њени комуниколошки аспекти и наведене су основне литургијске функције језика (117–127), а приказано је и место језика у литургијској обнови Цркве (79–83). Значајне податке о тексту и преводу литургије, као и неких других врста богослужења у Српској православној цркви наћи ћемо и у одељку *Богослужбени корпус* (48–50). Занимљиво је, али не и необјашњиво, да је од свих функција језика само *магијска* у овој књизи издвојена у посебну целину.

У приручнику није заобиђена важност мисионарства, првенствено у хришћанству. У том контексту ауторка је размотрила улогу масмедија у мисији и комуникацији Цркве (134–135), а дужи одељак посветила је улози језика у овој мисији (83–87).

Изабрани појмови садржани у *Језику и религији*, као што смо и досад видели, хетерогеног су карактера и то је оно што ову књигу чини додатно оригиналном и жанровски на неки начин јединственом. Поред свега набројаног, хетерогеност можемо илустровати и присуством у макроструктури овог својеврсног лексикографског остварења: неких црквених појмова које је ауторка вероватно хтела да ближе објасни читаоцима (*чтец, возглас, велика метанија, катихеза, келејно молитвено правило, духовно штиво*), појединих значајних појмова савремене и лингвистике уопште (*концепт, језичка слика света, семантика, семиотика*), општих појмова важних како за језик, тако и за религију (*знак, име – канонско и монашко, канон у јеврејском, хришћанском и исламском поимању, симбол, мит, теолошки говор, сакрално*) и одреднице *псовка* којој на први поглед можда и није место у оваквој књизи.

Може се закључити и из већ написаног, али ваља и посебно истаћи – да књига далеко надилази објашњавање само 107 појмова из макроструктуре. У оквиру готово сваког од речничких чланака објашњавају се и неки други термини. На пример, код одреднице *теизам* наћи ћемо и шта је то *фидеизам*, код одреднице *илмул-хуруф* наћи ћемо и обавештење о томе како се називају они који се користе овом мистичком процедуром у исламу (*хуруфије*), код објашњења термина *суна* објашњена је и разлика између *сунита* и *шиита*, у оквиру одреднице *кира'ет* (дословно: читање) разматра се дискутабилно значење речи *харф* итд. Како је правилно примећено у једном већ објављеном приказу ове књиге³, „израда предметног регистра и (евентуално) регистра имена била би од велике користи, јер би се тако садржина књиге осветлила у свој њеној пунини”.

Од 1998. године када је истоимени уџбеник (с другачијим поднасловом: Лекции по филологији и историји религиј) објавила у Минску Нина Борисовна Мечковска и који се може сматрати новим почетком интересовања за интерференцију језика и религије после периода комунизма – па до појаве књиге проф. др Ксеније Кончаревећ прошло је готово пуних 30 година. За тих тридесет година теолингвистика је у словенским земљама добила коначно, чини се, стабилно место међу лингвистичким гранама. За то је у словенској лингвистичкој средини несумњиво, да поновимо и на крају, најзаслужнија ауторка књиге *Језик и религија. Појмовник теолингвистике*. Ова књига ће, верујемо, постати незаобилазни класични приручник за све оне који желе да се баве теолингвистиком и сродним дисциплинама, попут поменутог уџбеника бјелоруске научнице чија актуелност такође не застарева.

³ *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LXI/2 (2018): 181–187. Аутор приказа је Наташа Драгин, а цитат је на стр. 186–187.